

„IGAZÁBÓL KÍVÜLÁLLÓ VAGYOK”

Beszélgetés Oplatka Andrással

Oplatka András az 1956-os forradalom és szabadságharc után hagyta el az országot. Svájcban és Ausztriában folytatott tanulmányok után nemsokára a Neue Zürcher Zeitung munkatársa lett. Lapját tudósította Stockholmból, Párizsból, Moszkvából és a keleti blokk más országaiból, s kerekén tizenöt évig volt a NZZ szerkesztője a zürichi központban. Nyugdíjba vonulása után csak megerősítette magyarországi jelenlétét: kiegyensúlyozott, méltányos publicisztikai időnként olvashatók a magyar sajtóban. Tanít a német nyelvű Andrassy Egyetemen és tanított az utóbbi években a Bécsi Egyetemen is. Az Osiris Kiadó 2005-ben, egy évvel a bécsi német nyelvű kiadás után jelentette meg egyszerre olvasmányos és elmélyült Széchenyi-életrajzát. 2008-ban jelent meg *Egy döntés története* című munkája a Helikon Kiadó gondozásában, amely az 1989-es határnyitás történetét elemzi számtalan forrás és interjú segítségével. Ennek kapcsán is beszélgettünk vele.

— Egyik interjújában vallott arról, hogy az 1956-os kimenekülés elég szövevényesen zajlott. Nem tudom, hogy a részletei az olvasóra tartoznak-e vagy sem, de ennek a „határélménynek” volt abban szerepe, hogy a határnyitással kezdett foglalkozni?

— Nem, nem. A szövevényességnek inkább a családhoz volt köze, amennyiben az anyám nem akart elmenni. Neki sokkal több családi kötődése volt itt, mint az édesapámnak. Az édesapám — aki a húszas évek végén, harmincas évek elején Zürichben, a műegyetemen tanult —, ő el akart menni és oda akart menni. Neki az volt a fiatalkori álma, és elég keményen azzal kényszerítette az anyámat az elmenetelre, hogy gondoskodott róla: mind a bátyám, mind én idővel kikerüljünk oda. És amikor a két gyerek már odakint volt, akkor már az anyám is menni akart. Négyen voltunk a családban, és háromféleképpen mentünk ki. A testvérem esetében ez november végén volt, az én esetemben december közepén, a szüleim esetében december végén. De ennek nincs köze a dologhoz.

— 1989-ben tehát Moszkvából tudósította lapját...

— Nem. 1986 végéig voltam Moszkvában, és 1986 végétől 1996-ig, 10 esztendő Zürichben a szerkesztőségben. Közép-Kelet-Európával, a Szovjetunióval meg Franciaországgal foglalkoztam a szerkesztőségben belül. 1989-ben, amikor a földindulás itt megtörtént illetve zajlott, akkor az újságnak túl kevés embere volt a terepen, erre nem volt elég tudósítónk. Így elég sokat utaztam és sok mindent láttam 1989 folyamán. Itt voltam március 15-én, amikor az első szabad tüntetés volt, a Nagy Imre-temetésen júniusban, Varsóban a szabad választásoknál a választási kampányon, Prágában a bársonyos forradalom idején nyolc napot töltöttem. Az év végén, 1990 januárjában voltam Romániában, Bukarestben, de történetesen a határnyitásnál nem voltam ott.

— A NZZ alkalmi olvasójaként mindig megdöbbsen, hogy egy kicsiny, még Magyarországnál is kisebb ország egyik nyelvi közössége olyan újságot engedhet meg magának, amely felveszi a versenyt a legkomolyabb világlapokkal mind felkészültségben, mind az elemzések mélységében, mind kitekintésben. Ez hogyan sikerülhet?

– Messziről kezdem. Svájc területileg apró és kis lakosságú ország. És 1847-ben, a polgárháborúban Svájcban zajlott le az egyetlen győztes forradalom Európában. Amelyik tényleg egy liberális szabadságjogokon alapuló országot hozott létre. Először egységesítették az országot a mai formában. Tehát született először is egy gazdaságilag egységes térség. Ennek az országegyesítésnek a motorja egyértelműen a vállalkozó polgárság volt. Ennek a polgárságnak szüksége volt egy lapra, valamilyen információs médiumra, amelyik arról tudósít, hogy mi történik külföldön. Mert ez a térség arra, hogy egy gazdaságot eltartson, nem elég. A svájci ipar, a gazdaság mindmáig jó részt exportból él. Ahogy mondani szokták: minden második frank, amit megkeresnek, azt külföldön keresik meg. És az ország a 19. század második harmadában és jórészt még a harmadik harmadában is bizonyos szempontból lelkesedésből működött. Svájcnak nem volt diplomáciája, csak amatőrök által vezetett külkapcsolatai. Szükség volt tehát ennek a polgárságnak valamilyen médiumra, amely beszámol a külföldről, elmondja, mi újság van ott gazdaságilag, politikailag. Lényegében minden változás mellett, ami azóta mind a politikában, mind médiatechnikában végbement, ez a szerep mindmáig megmaradt. Tehát a Neue Zürcher Zeitung által játszott szerep tudatos is.

– *Kanyarodjunk vissza a határnyitáshoz és a róla szóló könyvhöz. A könyv ötlete mikor merült föl?*

– Ez nem az én ötletem volt, hanem a Széchenyi-könyv bécsi kiadójának, a Zsolnay Verlagnak a főnöke állt elő ezzel az ötlettel. A dolog úgy történt, hogy fél évvel a német nyelvű Széchenyi-könyv megjelenése előtt elmentünk az ő kérésére Bécsből autóval Nagycenkre. Ő látni akarta a cenki múzeumot, mert azt szerette volna tudni, mivel illusztrálhatná a könyvet. Ez 2003 késő nyarán, szeptember elején történt. A nagycenki kastély udvarán ebédeltünk, és akkor azt kérdezte: „Hogy is volt ez a határnyitás-történet? Itt volt a közelben. Mit tud maga erről?” Kicsivel tudtam csak többet, mint a normális halandó, mert a kilencvenes évek közepén egyszer jártam Németh Miklósnál az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bankban Londonban, és amikor ez szóba került, hosszú, jóízű beszélgetést folytattunk az akkor történetekről. Ezért valamivel többet mesélhettem a kiadó főnökének, mint amennyi köztudott volt. Normális körülmények között bizonyára én sem tudtam volna többet, mint bárki más. A kiadó rám nézett és azt mondta: „Ez lehetne a maga következő könyve nálam.” Belegondoltam: végül is ismerem a dolog politikai hátterét, izgalmas fejezet volt. A benne szereplő politikusokat végig lehetne látogatni – az elhunyt Grósz Károly kivételével –, innen indult minden, tehát nem is az én ötletem volt.

– *Imponáló mennyiségű interjút tartalmaz a kötet. Van ugyanakkor az interjúkat felsoroló részben egy megdöbbentő félmondat arról, hogy Helmut Kohl többször nem vállalta a beszélgetést, „és ezt olyan okokkal támasztotta alá, amelyek a szerző számára érthetetlenek”. Mit jelent ez a mondat?*

– Először az volt Kohl válasza, hogy saját memoárjainak a második kötetén dolgozik, amiben majd bővebben fog erről referálni, és értsem meg, hogy mielőtt ez a kötet megjelenik, ő előtte nem akar erről más forrásnak beszélni.

– *És azóta megjelentek ezek a memoárok?*

– Megjelentek, és a memoárban szó szerint ugyanez van erről, mint ami 1996-ban egy interjúkötetben már benne volt. Tehát az állítása nem felelt meg a valóságnak. Mi-

kor újra kértem, akkor valami olyan válasz jött, hogy a most megjelent memoárkötetével annyi előadást kell tartania, hogy most erre nincs ideje. Aztán megpróbáltam közvetve kérni valaki által, aki már elég magas rangú német politikus volt. Még akkor is csak egy személyes Kohl-levelet kaptam válaszul, azzal, hogy sajnos nincs módjában rendelkezésemre állni. Egyszerűen, kerek-perec. Végül azt kértem, hogy akkor válaszoljon nekem három vagy négy írásbeli kérdésre. Erre már csak valamelyik munkatársától kaptam néhány sort, hogy „annyi ilyen kérést kapunk, erre nincs időnk”. Kész.

– *Mégis mi lehetett ennek az oka?*

– Nem tudok semmit bizonyítani. Csak feltételezésem van: az úgynevezett fekete-pártkassza-ügy kapcsán a Neue Zürcher Zeitung illetve az akkori berlini tudósítónk nagyon rosszul bánt vele. Tudom, hogy Kohl emiatt megsértődött, többször írt Zürichbe a főszerkesztőnek és panaszkodott. Amire persze udvarias, kitérő válaszokat kapott. És ismeretes – Kohl ezt már többször megtette a sajtó képviselőivel –, hogy ha valamilyen sajtóorgánusra megorrolt, akkor ezt kiterjesztette mindenkre, aki oda tartozott, őket nem volt hajlandó többé fogadni. Ez lenne a legegyszerűbb és leglogikusabb magyarázat. Maradjunk ennyiben.

– *Hány emberrel készített interjút?*

– Olyan negyven-negyvenöt lehet, ez összesen több mint hetven interjú, mert többekkel többször beszéltem.

– *A magyar résztvevőket vagy a visszaemlékezés minőségét lehet-e tipizálni aszerint, hogy hogyan viszonyultak ehhez a kutatáshoz? Hárítottak, igyekeztek elkenni a dolgot, kiemelték a saját érdemeiket, vagy igyekeztek teljesen tévútra vinni, esetleg nyíltan és őszintén beszéltek Önnel?*

– Erre átkozottul nehéz válaszolni, mert általában az volt az érzésem, hogy mindenki a maga szempontjából őszintén beszélt. Ezek az emberek a legnagyobbbrészt ma már semmiféle politikai felelősséget nem viselnek, tehát nem köti őket semmi, az egy Kovács László kivételével. Ennek ellenére mindenkinek megvan a saját képe a dologról, és az akkori saját funkciója szerint megvan természetesen a maga szemszöge. Nagyon erős forráskritikával kellett élni azzal kapcsolatban, amit mondtak és meséltek. Előfordult, hogy ugyanaz a személy egy-két hónap különbséggel saját magának ellentmondott egy következő interjúban. Egyébként is gyakori volt, hogy általában egymásnak ellentmondtak.

– *Amikor erre emlékeztette őket, mi volt a reakciójuk?*

– Például Horn Gyulával az egyik interjú meglehetősen viharosra sikerült. Kétszer beszéltem Hornnal, aki az első alkalommal már elmondta nekem, hogy ő nem fogad mindenkit, annyi kérést kap ebben az ügyben, úgyhogy tekintsem ezt külön elismerésnek. Úgy is tekintettem, és első alkalommal nagyon óvatos voltam, mert tudtam, hogy vissza akarok jönni még egyszer legalább. Második alkalommal muszáj volt bizonyos dolgokkal szembesítenem őt.

– *Azzal például, hogy adott esetben szabadságon volt, amikor ő arra emlékszik, hogy komoly szerepet játszott egyes döntésekben?*

– Ez nem került terítékre, de az, hogy Bonnban ki vitte a szót a megbeszéléseken, az igen. Kohl memoárja és Németh Miklós emlékezete szerint sem a külügyminiszterek beszéltek ott, hanem a kormányfők, mert ez protokollárisan így szokott lenni. Amikor

ez szóba került Hornnál, hát – megvan a felvételem – ami elhangzott, az nem feltétlenül volt nyomdafestéket tűrő. Hozzá kell tennem, hogy a beszélgetés végén Horn Gyula bocsánatot kért. De azért elég kemény menet volt.

– *Ez a düh miből táplálkozott? Annyi ideig mesélte magának ezt a történetet, hogy már maga is elhitte, meg akarta magát győzni arról, hogy ez így van, esetleg attól volt dühös, hogy egy általa megépített valóságot valaki lerombol?*

– Horn Gyula már 1991-ben, tehát nagyon hamar az események után publikált egy könyvet, a *Cölöpöket*, és abban van egy fejezet erről. Az a fejezet tökéletesen használhatatlan. Ebben a kérdésben csak a dokumentumok alapján lehet előrébb jutni. Mert meg lehet nézni a külügyminisztérium iratai alapján, hogy ő kit melyik nap fogadott, mi volt a program. Akkor kiderül, hogy az, akit ő három egymást követő találkozáson államtitkárnak nevez, aki Nyugat-Németországból jött, az három különböző személy. Az első valóban Jürgen Sudhoff külügyi államtitkár volt, de a második a CDU főtitkára, a harmadik pedig Hans-Dietrich Genscher külügyminiszter különmegbízottja. Ezeket az alkalmakat és személyeket ő összemossa, nem nevez meg embereket, nem pontosít dátumokat. Ő a saját könyvében egy saját verziót tált, és azt hiszem, hogy ezt valóban magáévá tette és el is hiszi. Szentül hitte, hogy így történt. De hadd tegyem hozzá: Horn Gyula ma súlyosan beteg ember, és őszintén jobbulást kívánok neki.

– *A volt állambiztonsági vezetőknél nem tapasztalt dezinformációs kísérleteket? Pallagi Ferencnél vagy Horváth Józsefnél? A keletnémet állambiztonsági jelentések viszonylag kedvező képet festenek – már a saját szempontjukból – a magyar állambiztonságról: a volt magyar vezetők nem igyekeztek rájátszani erre?*

– Pallagival beszéltem többször is, Horváth Józseffel nem, őt csak idézem. Azt hiszem, hogy ennek a megítélése már pszichológus dolga lenne. Nekem az volt az érzésem nagyon sok mindenkinél, hogy az 1989–90-es vízváltástó az emberekben utólag törést okozott, olyan értelemben, hogy egyesek teljesen jóhiszeműen és anélkül, hogy most valakit félre akarnának vezetni, a saját múltjukat más fényben látják. És meg vannak döbbenve, ha például dokumentumokkal vagy akkori szövegekkel szembesíti őket valaki. Lehet, hogy naiv vagyok, de azt gondolom, hogy jóindulatúan nem mondanak igazat, mert ők ma már szentül mást hisznek, másra emlékeznek. Aki keményen részt vett a pártállamban, az meg van győződve arról, hogy tulajdonképpen belső reformer volt, ő már a nyolcvanas évek elejétől kezdve gyengíteni akarta azt, mert csak belülről lehetett gyengíteni. Ismerősek ezek a szövegek?

– *Persze.*

– Azt hiszem, ez valamiféle pszichológiai, pszichikai mechanizmus lehet, hogy saját tartásunkat, önbecsülésünket megőrzendő valahogy a múltat saját magunk számára kijavítjuk, mert különben nagyon nehéz lenne ezzel szembesülni. Inkább ezt a mechanizmust éreztem gyakrabban, mintsem rosszindulatú félrevezető szándékot.

– *Melyek voltak a csomópontok, ahol a határnyitás eldőlt? Nyilván ilyen az 1989. májusi bejelentés arról, hogy föl fogják számolni a határzárát Magyarországon. De ide sorolható a Horn–Mock-féle szögesdrót-vágás jelképes aktusa, az augusztus 19-i Páneurópai Piknik és egy sor más alkalom...*

– Először is az 1989. március 3-i moszkvai találkozót, amikor Gorbacsov tudatosan vagy tudatlanul – az ördög tudja eldönteni – rábólintott a műszaki határzár felszámol-

lására. Az egy nagyon fontos pillanat, amikor megszületik az így interpretálható szovjet egyetértés. Bizonyára fontos pillanat volt az, amikor Németh Miklós 1988 végén kihúzta a '89-es költségvetésből a vasfüggöny fenntartásának tételét. Nyilvánvalóan szintén az, amikor Pozsgay Imre nyilvánosan azt mondja a Magyar Televízióban, hogy a vasfüggöny elavult és le kell bontani. A németek ügyében talán lassan érik meg a dolog. Az augusztus 19-i Páneurópai Piknik nagyot lódít rajta, felgyorsítja a folyamatot. Idővel világossá válik az, hogy a két Németország egymás között nem fogja tudni megoldani ezt a problémát. Tehát egy harmadik országnak kell cselekednie, így vagy úgy.

– 1989 szeptemberében nem lehetett volna visszafordítani a folyamatokat? Augusztus 19-én lezajlik a Páneurópai Piknik; 21-én egy szerencsétlen endékás (akinek a sorsáról dokumentumfilm is készült, és aki sokadjára kísérelt meg határátlépést) dulakodni kezdett az egyik járőrrel, majd dulakodás közben elsült a fegyver. A német meghalt. Az emberben ott motoszkál: ez nem lehetett volna-e egy másfajta cselekménysor kezdete? A visszarendeződésé például? Vagy talán az NDK próbált belenyúlni a történetbe?

– Azt hiszem, az NDK-nak már nem nagyon volt lehetősége, hogy belenyúljon a történetbe. Ellenben az bizonyos, hogy a magyar határőrségben és a magyar rendfenntartó és fegyveres alakulatokban általában volt még jó néhány olyan felelős ember, többé-kevésbé magasrangú tisztek, akik a Páneurópai Piknik után – amikor a magyar kormányfő, Németh Miklós és a belügyminiszter, Horváth István azt mondták, hogy meg kell nyugtatni valahogy a szocialista országokat, most keménykedni fogunk egy kicsit, tehát színleg úgy teszünk, mintha most elkezdzenénk nagyon keményen őrizni a határt –, nos, nyilvánvalóan volt néhány tiszt, aki ezt nagyon komolyan vette, és úgy érezte, hála a Jóistennek, akkor most vissza a régi rendhez. Nyilvánvalóan ennek a következménye volt az is, hogy ennek a két szerencsétlen fiatal határőrnek – 19 és 20 évesek voltak – az volt a parancsuk, hogy márpedig tessék ott mindenkit megállítani. A visszarendezés szándéka egyes fejekben létezett, de azt gondolom, hogy ezeknek a fejeknek akkor már nem volt hatalmuk.

– Azok, akik szervezői voltak a Páneurópai Pikniknek, hogyan fogadták az Ön könyvét?

– Érdekes módon az egyik főszervező azt mondta nekem, hogy minden rendben van, de lenne néhány apró megjegyzés, amit szeretne korrigálni, azt majd közli velem. A korrekciókat még nem kaptam meg, de nagyon hálás vagyok minden pontosításért. A német nyelvű kiadásba még bekerülhet. A Páneurópai Piknik mögött ugyanakkor van néhány ember, akik – nem a főrendezők – hajlamosak azt látni, hogy a Páneurópai Piknik indított el mindent. Ezzel nem értek egyet. Én azt gondolom, hogy a Páneurópai Piknik nagyon erősen felgyorsította a döntési folyamatot, de a döntési folyamat akkor már elkezdődött és a döntés lehetősége végül is a politikusok kezében volt.

– A könyvet olvasva a benyomásom támadt, hogy a Páneurópai Piknik a tévedések vigiátéka volt, ami kis híja, hogy nem fordult tragédiába. Tulajdonképpen a helyszínen lévő határőrtiszt lélekjelenlétén múlt minden, mert a fővédnökök lemondták a részvételt, a politikusok meghúzódtak a háttérben. A civileket és az MDF tagjait a nap maga sokakat felkészületlenül érte. Voltak, akik célozgattak arra, hogy itt tömeges átlépés várható, de igazából a helyszínen lévő emberek erről nem tudtak.

– A rendezők erről valóban nem tudtak. Őket az egész tömeges menekülés meglepetésszerűen érte. Amit mindmáig nem tudunk – én sem tudom –, az az, hogy a határ-

ország alsó szintjét miért nem érte el információ a kormányfő szándékáról: legyen ez a határnyitás főpróbája. És nem tudom azt sem, hogy nyugatnémet oldalról mit tudtak és mit nem. Itt bizonyos dokumentumok mindmáig zároltak, az osztrák szövetségi kancellária iratai például harminc évre. Húsz év után indokolt esetben bele lehet tekinteni, de a húsz év sem járt még le, nem nézhettem bele. Osztrák külügyminisztériumi iratokba belenézhettem.

— Ön is úgy látja, mint Helmut Kohl, hogy a határnyitás katalizálta aztán az október–novemberi eseményeket Németországban?

— Igen. De hozzá kell tennem, hogy nem véreztette ki az NDK-t olyan mértékben, hogy az emiatt összeroppanjon. Mert végül is november elejéig, a berlini fal leomlásáig 50 ezer ember, NDK-s polgár ment el Magyarországon keresztül. Eseménysort indított el, amely fertőző hatással volt az egész keleti blokkban. Ezután következett a prágai követség, a varsói követség, az NDK-s területen keresztül kiengedett vonatok története. Ez nagymértékben felerősítette a bomlási pszichózist az NDK-ban. Az NDK a többi szocialista országgal ellentétben nyelvi és földrajzi okok miatt roppant módon ki volt téve történelme folyamán mindig a nyugat-németországi médiumok hatásának, befolyásának, tehát ott nem lehetett semmit titokban tartani. Azt, ami Magyarországon történt, aznap este az NDK-ban már a polgárok kétharmada a nyugatnémet televízióban látta.

— Az Egy döntés története nem az első magyar könyve. A Széchenyi-életrajzra honnan jött az indítatás? Az nem jelenkortörténet, arról már nem lehet senkit megkérdezni, ellenben riasztó mennyiségű levéltári, könyvészeti adatot kell feldolgozni.

— Gyerekkorból, még innen Budapestről, tanáraimtól jött az indítatás.

— Hova járt gimnáziumba?

— Első gimnáziumom a Toldy volt, de az én elsőosztályos gimnáziumi szereplésem 1956. október 23-én beveződött, mert közbeszólt a történelem. Úgyhogy elemi iskoláról beszélek, a Medve utcairól és a Marczibányi térről, ahova jártam, és ahol néhány nagyon jó tanárom volt, akik még a két háború között kapták a képzésüket. De a figura mint olyan, azaz a Széchenyi Istvánnal való foglalkozás, az gyerekkori indítatás, elemi iskolai magyartanárok, történelemtanárok ösztönzése. A későbbi fejlemény aztán már a politikai újságírás, töprengés Kelet-Közép-Európa sorsáról, gondolkodás azon, hogy miért volt ilyen szerencsétlen a térség, azon belül Magyarország történelme a 20. században. És ez visszavisz a 19. század nacionalizmusához mint bomlasztó erőhöz a Monarchián belül. Itt jön a képbe Széchenyi alakja, aki a maga egész ellentmondásában a nemzeti kultúra, a nemzeti gazdaság megerősödésének szószólója volt, de azt vallotta, hogy magát az államalakulatot, tartsuk egyben, ha lehet.

— Azt nyilatkozta, hogy Széchenyi nem volt nacionalista a mai értelemben.

— Hát a mai értelmében egész bizonyosan nem, és a szónak a 20. századbeli értelmében szintén bizonyosan nem. De nyilvánvalóan szószólója volt a nemzeti érzésnek mint a feudalizmust fölváltó, a polgári társadalmat összetartó erőnek. Olyan politikusként, aki ezt az érzést mint gazdasági és kulturális felhajtó erőt akarta használni egy új társadalom megteremtésére. Ilyen értelemben igen, de ez némileg mást jelent, mint

amit ma szoktak érteni alatta. Nyilvánvalóan nem volt híve annak a nacionalizmusnak, amely átcsap sovinizmusba, agresszívan a szomszéd ellen irányul, mert magát valamilyen más mércével méri, azaz saját javára összehasonlítja magát.

– *A gyerekkorból hozott érdeklődés mikor érte meg a könyvet?*

– A komoly anyaggyűjtés a kilencvenes évek közepén kezdődött, ekkor kezdtem a német nyelvű naplók is alaposan olvasni. Ehhez meglehetősen jól kell tudni németül, mert a naplók és a levelek legnagyobb részét németül írodtak. Ráadásul a naplók ezen túl helyel-közzel még bécsi tájsházolásban is. Széchenyi nyilván a szülőkötől tanult 18. század végi német nyelvet írja élete végéig naplójában, elég sok franciával tarkítva, de írt angolul és olaszul is, ezért nyelvekben elég járatosnak kell lenni ahhoz, hogy az ember követni tudja őt.

– *A 19. század egyik kiemelkedő ismerője, a történész Gergely András elismerően írt a könyvről, Spira György pedig hosszan elemzte a Századokban. Más reakcióról nem nagyon tudok...*

– Cs. Gyimesi Éva írt róla Kolozsvárott elismerően, de való igaz, a könyvvel kevesen foglalkoztak.

– *Vajon a könyve nyomán miért nem alakulhatott ki egyfajta diskurzus Széchenyiről, aki az európai magyarságnak lehetne az origója?*

– Független az én könyvemtől, amit kérdez...

– *Talán nem teljesen: a hatástörténetről kérdezem.*

– 1991-ben, amikor Széchenyi születésének 200. évfordulója volt, akkor azért elég sok cikk, méltatás, hasonló jelent meg, de hát úgy általában, mint a magyar ünnepeket...

– *...túlbeszélték.*

– Igen. Ami a könyvemmel ilgili – persze tévedhetek, de azt gondolom, hogy nem tudtak engem hova tenni a berkekben, mert igazából kívülálló vagyok, nem tartozom egyik szekértáborhoz sem. Tehát nem lehetett engem mint a mi kutyánk kölykét a mennybe meneszteni vagy mint a sötét ellenség táborából jövőt a sárba tiporni. Senki sem érzett engem se ellenségnek, se magáénak. És ez, azt hiszem, Magyarországon ma rossz pont. Tőkés Rudolf professzorral volt egy levélváltásom a közelmúltban: az ő *Kikudart forradalma* is csaknem visszhangtalanul jelent meg 1998-ban. Közös erővel megállapítottuk, hogy mindkét könyv: az ő rendszerváltás-története és az én Széchenyim feltehetőleg azért maradt messzemenően visszhang nélkül, mert nem illünk bele a politikai sémába.

– *Kik azok, akiket Széchenyi-irodalomból előképek tekint, kik azok, akiknek a munkái inspirálták Önt vagy továbbgondolásra érdemes szempontokat adtak?*

– Mindenki számára, aki Széchenyivel foglalkozik, Viszota Gyula megkerülhetetlen. Viszota egész életét a Széchenyi-mű feltárásának szentelte. A filológiai teljesítménye óriási. Senki nem tudna Széchenyiről írni, mindenki az ő köpenyéből bújt elő ilyen tekintetben, akkor is, ha értelmező munkája ma már túlhaladott és egy bizonyos korabeli szellemiséget tükröz. Ettől függetlenül minden Széchenyi-kutató hálás kell legyen neki. Majláth Béla és Bártfai Szabó László munkái is nélkülözhetetlenek. Ez azonban inkább csak a filológiai része a dolognak. Történészileg az én számomra az etalon

Kosáry Domokos volt, aki nagyon nagy hálára kötelezett engem emberileg és szakmailag egyaránt azzal, hogy foglalkozott velem. Elmehettem hozzá két-három hónaponként, együtt ebédeltünk, jártam a lakásán, végigbeszélgettünk egy-egy délutánt, hoztam egy cédulát néhány címszóval, elmondtam a problémáimat. Ő elmagyarázta, hogy ezt vagy azt hogyan látja, megvitattuk a kérdéseket. Tehát önélküle ez a könyv feltehetőleg nem lett volna az, ami. És ő nemcsak szakmai színvonalat, hanem egy bizonyos szellemiséget is képviselt. Talán ő az, akinek a leginkább lekötelve érzem magam. Nagyon sok mindenben Gergely András munkái szintén alapvetőek ezen a téren, és András nekem régi jó barátom. És hasznát vettem mások, így a sajnálatosan korán elhunyt Laczkó Mihály interpretációinak is.

– *Itthon szokott publikálni...*

– Keveset.

– *Keveset és válogatott lapokban, ahogy elnéztem. Figyelő, Heti Válasz. 2008 elején a Figyelőben volt egy publicisztikája a magyar válságról. Ebben arról írt, hogy az egész ország túl van feszülve... Abban látja a feszült-ség okát, hogy vannak struktúrák, de ezek a struktúrák üresek.*

– Ezt idéztem, Esterházy Péter fogalmazott egyszer így nekem egy magánbeszélgetésben. De más példát mondok. Egyszer rávettek a Magyar Televíziónál, hogy csináljak egy kötetlen, olyan beszélgetésszerű interjút Mádl Ferencsel, aki akkor államelnök volt. Azt mondták, azért legyek én az elnök partnere, mert se ide, se oda nem tartozom, egyik székértáborba sem.

– *Jól érzi magát ebben a szerepben?*

– Hát, igyekszem tartani magam.

– *Erőfeszítést azért igényel.*

– Igen, persze. Jó, természetesen mindenki tartozik valahova származása, neveltetése, tapasztalatai, meggyőződése szerint. Én nyilvánvalóan polgári liberális vagyok. A liberalizmus Svájcban kicsit mást jelent, mint sokan ezt itt gondolják, de ebbe most ne menjünk bele.

– *Kicsit keserűen mondta ezt a székértáborhoz nem tartozást...*

– Nem, inkább a székértáborok léte keserít el itt az országon belül. Szóval azt kérdeztem Mádl Ferencről, hogy az országnak ez a kettészakadása és ez az engesztelhetetlenség, amivel egymással a táborok szembenállnak, mindennek nem lehetnek-e történelmi gyökerei olyan értelemben, hogy ebben a térségben évszázadokig egzisztenciális kérdésként forgott fönn az, hogy „vagy ti, vagy mi”. Nem lehetett hova visszavonulni, minden harc létharc volt. Erre ő – ha ezt most esetleg olvasni fogja, akkor talán nem fog megharagudni rám, ha azt mondom, hogy persze államelnökként, akinek a nemzet egységét kifejezni alkotmányos feladata, sok mást nem is mondhatott –, nos, ő azt felelte, hogy ezt nem így látja, mert azt gondolja: ha komoly, egzisztenciális veszélyről lenne szó, akkor a nemzet egységes lenne, és nagyon sok olyan terület van, amelyen nincsen elkülönülés. És ebben neki is igaza van. De nem tudok azért egészen szabadulni a gyanútól, hogy nincs-e a dolognak valami történelmi beidegződésre visszavezethető gyökere.

– *Igazából nemcsak a politikai szétszakadásra gondol az ember, hanem arra, amit leírt a Figyelő-cikkben is: hogy teljesen mindennapi problémakezelésben is végletes indulatok tudnak pillanatok alatt kirobban-*

ni. Legyen szó akár közlekedésről, akár hivatali ügyintézésről, ami Nyugat-Európából nézve riasztó és teljesen irracionális.

– Igen, de nincsen erre magyarázatom. A jelenség létezik, az nyilvánvaló. Talán fájó, amit mondok, de azt hiszem, az azért érződik, főleg itt Budapesten, hogy nem nagyon nagy múltú a polgári középosztály. Budapestnek az 1989 előtti évtizedekben való ipari felduzzasztása, a vidéki agrárproletariátusnak Budapestre való költözése felborított sok mindent, ami rendes menetben is lezajlott volna, csak természetesebben és szervezesebben. Sok esetben az első, második generáció lakik csak a városban, ami például Csehországban már nem így van. Mert ők 500 kilométerrel nyugatabbra vannak, és valamelyest más történelmük volt, szintén nem mindig könnyű, de mégis jóval szerencsésebb. A polgárosodás itt nyilvánvalóan fiatalabb. És mondjuk az én számomra, aki Svájcban nőttem föl, nagyon erősen érződik az – és talán erre túl érzékeny is vagyok –, hogy Svájcban a konfliktusoknak a kezelési módja nem az, hogy „márpedig nekem igazam van!” Tehát nem túlfűtöttség, hanem kompromisszumkeresés: „Hát, akkor lássuk, most hogy tudunk közeledni?” Nem ez az „eb ura fakó”, hogy ki kit győz le, hanem az, hogy „na, lássuk, ez most mibe kerülne, hol kéne engedni, hol tudnánk megtalálni a középutat”. Ez eleve lényegesen békésebb és eredményesebb módja az együttélésnek, de persze elismerem: unalmasabb is.

– Van más, Svájcban „honosítható” tapasztalat a kompromisszumkeresés mellett?

– A tolerancia. Ez nyilván ugyanaz a fejezet, amiről eddig beszéltünk, csak egy másik vetülete. A svájci társadalom három-, sőt – a rétorománokkal együtt – négynyelvű. Az utóbbi évtizedek fejleményeként körülbelül húsz százalék az országban élő külföldi, és megférnek egymás mellett. Képzeld el Magyarországot kétfélmillió külföldivel. Ez az egymás mellett megférés olyan alap, a svájci társadalom tagjaiba gyermekkortól kezdve belénevelt tulajdonság, ami szerintem óriási érték. Ami azért nemcsak Magyarországon, hanem már Németországon belül is jóval kevésbé létezik. A Neue Zürcher szerkesztőjeként volt egy saját játékom. Amikor az ember szerkesztőként bement reggel a hivatalába, az íróasztalán mindig talált néhány olvasói levelet. Mindig a feladó megnézése nélkül bontottam föl a borítékot. Elolvastam az első két mondatot, és tippeltem, hogy ez most Németországból jött vagy pedig Svájcban. A svájci olvasói levél rendszerint úgy kezdődik, hogy „Húsz éve vagyok előfizetője a lapjuknak, amellyel általában nagyon elégedett vagyok. Engedjék meg, hogy ezúttal egy tévedésre figyelmeztessék önöket, mert úgy vélem, hogy...” – és akkor jött a lényeg. A német olvasói levél úgy kezdődik, hogy „Azt gondolom, hogy lapjuk olvasójaként megkövetelhetem, egzaktnak informálnak engem. Közlöm önökkel, hogy...” Ez – azt hiszem – elég pontosan tükrözi a két világképet.

(A beszélgetést Ablonczy Balázs készítette)